

”Älkää ottako tätä karkkia pois”

Käsitteitä yhteiskunnallisen kokeen tutkimiseksi

TOM ERIK ARNKIL & KAI ALHANEN

Syksyllä 2008 Helsingin Sanomat raportoi tietosuojaavaltuutetun tutkivan *huolen vyöhykkeistö*-välineen käytön laillisuutta (HS 15.11.08). Lukuisat paikallislehdet referoivat HS:n juttua. Heiti perään ilmiötä puitiin YLE:n TV1:n aamulahetyksessä. Kohta Opetushallitus lähetti paimenkirjeitä. Mylläkkä liittyi metaforiseen välineeseen, jonka Tom Arnkil ja Esa Eriksson olivat laatineet lasten, nuorten ja perheiden parissa työskenteleville. Väline oli tarkoitettu itsereflektion ja toimivia käytäntöjä koskevan kommunikoinnin apuvälineeksi. Se oli kuitenkin levinnyt pääasiassa aivan erilaiseen käyttöön, lasten ja nuorten luokittelemiseen. Miten siinä noin kävi? Pohdimme tässä artikkelissa käsitteitä, jotka voisivat auttaa ilmiön erittelyssä.

Huolen vyöhykkeistöä käsiteltiin Yhteiskuntapolitiikka-lehden artikkelissa nelisen vuotta siten (Arnkil, T. E. 2005).¹ Sävy oli optimistinen; pieniä huolestuttavia merkkejä välineen oudosta käytöstä tosin kirjattiin. Neljässä vuodessa väline levisi kuin kulo kuivassa heinikossa sekä tarkoitettuun että – varsinkin – tarkoittamattomaan käyttöön. Tuo leviäminen on niin huikea ilmiö, ettei sitä kannata kiirehtiä ”selittämään” hiomatomin välinein. Emme tässä artikkelissa edes yritä aineistopohjaista analyysia. Sen sijaan ehdotamme tunnustellen joitakin käsitteitä, jotka saattaisivat olla hyödyllisiä ilmiön erittelyssä.

Avainkäsitteemme on *käytäntöjen verkosto*. Ehdotamme kahta toisiaan täydentävää tarkastelutapaa. Michel Foucault’n inspiroimana pohdimme *dispositiiveja*, jännitteisiä ja ristiriitaisiakin käy-

täntöjen ryppäitä. Bruno Latourin ajatuksia soveltaen hahmotamme *välineiden translaatioita* eli niitä *käännöksiä*, välineen muunnoksia, jotka mahdollistavat *käytäntöjen kytkeytymisen* toisiinsa. Käytäntöjen verkosto on heterogeenisten elementtien kytkeytymä, löyhä tai luja, vakaanakin ennen pitkää ohimenevä. Ehdottamamme tarkastelutapa poikkeaa sellaisista käytäntöjen leviämistä koskevista selityksistä, joissa oletetaan voitokas strateginen keskus ja tasalaatuiset paikalliskontekstit. Näitä tapaa sekä ”hyvien käytäntöjen disseminaatiota” koskevissa malleissa että ”huonojen käytäntöjen” leviämistä koskevassa kritiikissä.

Huolivyöhykkeistön leviäminen yhteiskunnallisena kokeena

Antti Eskola korosti joskus luennollaan, että yhteiskuntatieteilijöiden tulisi olla valppaina, kun yhteiskunta järjestää kokeen – esimerkiksi sellaisen, että Alko on lakon vuoksi kiinni pitkän juhlapyhäketjun jatkeeksi. Kun tuollaista tapahtuu, päihdetutkijan kannattaa lähteä liikkeelle. Vyöhykkeistön leviäminen on yhteiskunnallinen koe kahdessakin mielessä. Ensinnäkin väline laadittiin kehittämiskokeena. Välineen tarjoaminen oli kehittämisintervention palanen ja samalla tutkimusteko, osa ns. kehittävää koetta.² Väline lähti

2. Kehittävän kokeen ajatus pohjautuu yhtäältä vyotskilaiseen kokeellisen psykologian perinteeseen (jos haluat ymmärtää kohdetta, koeta muuttaa sitä), toisaalta interventiiviseen työnsosiologiaan (toimintajärjestelmä ei paljasta olennaisia puoliaan sujuvassa normaalitilassa, vaan häiriöissä ja palauttaessaan normaalitilansa) (Toikka 1984; Arnkil, E. 1991). Kyseessä on eräänlainen ”positiivisen häiriön” käyttö työntutkimuksessa.

1. Tarkastelukulmana oli teoreettisten käsitteiden ja käytännön kokemuksen kohtaaminen metaforien välittämänä. Huolen vyöhykkeistö oli esillä teoria-käytäntö-silloittajana.

kuitenkin elämään omaa elämäänsä: vyöhykkeistö valloitti uusia konteksteja allistytävällä helpoudella. Se kuitenkin muuttui matkalla – tai paremminkin tullessaan konteksteihin. Se muuntui jopa irvikuvakseen.³ Toteutui myös luovia ”käännöksiä” alkuperäistarkoituksen suunnassa. Toimijat kehittivät avoimia dialogisia sovelluksia, jotka upeasti ylittivät alkuperäiskaavailut. Irvikuvamuunnokset, dialogisuutta edistävät muunnokset ja niiden väliin sijoittuvat muunnelmät näyttävät saaneen aikaan muutoksia myös itse toimintaympäristöissä. Kontekstit eivät jääneet entiselleen. Ilmiöstä tuli tällä tavoin yhteiskunnallinen koe, joka ylitti kehittämisintervention puitteet ja tarjosi moninkertaisesti enemmän aikomattomia kuin aiottuja seurauksia. Yhteiskuntatieteilijöille on siis pöytä katettuna.

Tarkoituksena on hioa veistä ja haarukkaa, jotta ydinmehuihin pääsisi hyvin käsiksi. Saattaisi olla houkuttelevaa rynnätä selittämään ilmiö välineestä käsin, tyyliin ”huolen vyöhykkeistö sananmuotoineen aiheutti välineen leviämisen luokittelukäyttöön”. Välineen ja sen käyttöohjeiden tarkka erittely on tarpeen, mutta sitä prosessia, jossa väline levisi käyttöön *monenlaisina, jopa aivan vastakkaisina muunnoksina*, tuollainen selitys ei avaa kovin pitkälle. Voisi olla myös houkuttelevaa selittää välineen käyttötavan yleistyminen toimijoiden ominaisuuksista (vaikkapa ”luokittelevimma”) tai kulttuureista (”ongelmakeskeinen paradigma”) tai intentioista (”hallintapyrkimys”) käsin, mutta tuolloinkin leviämisen kirjaus odottaisi erittelijäänsä. Kaikkein houkuttelevinta olisi selittää vyöhykemetaforan leviäminen jonkin uuden vahvan virtauksen tai jopa strategian osaksi (”huolidiskurssi”, ”kontrolliregiimi”). Yhä selitettävää jäisi enemmän kuin tuli ikään kuin selitetyksi.

Huolivyyöhykkeistön leviämisen ilmiö on myös siinä mielessä haasteellinen tutkittava, että kysymyksessä ei ole rajattu määrätietoinen projekti, joka onnistuu tai epäonnistuu. Monet lupaavat välineet, jotka on luotu kehittämisen tai innovoinnin tutkimiseen, tuntuvat edellyttävän selaista hallintaa tai hallintayritystä, jota vyöhykkeistön ”ryöstäytyminen” ei sisällä.⁴ Uskomme, että vyöhykkeistön kaltaisten ”pienien” toimintaa

3. Väline ei juurikaan muuttunut ulkoasultaan, samana yksinkertaisena graafisena mallina se pysyi. Käyttö muuttui.

jäsentävien välineiden leviämisen ja muutosten seuraaminen avaa uudenlaisia näkökulmia eräisiin yhteiskunnan keskeisiin toimintaympäristöihin. Tällainen tutkimus voi valottaa yleisemmin yhteiskunnan moni-ilmeisiä maisemia ja niissä käynnissä olevia jännitteisiä muutosprosesseja.

Aiomme ehdottaa lähestymistapoja ja käsitteitä leviämisen ilmiöön oleellisesti liittyvän *muuntuvuisuuden* ja *moninaisuuden* tutkimiseen. Aluksi on kuitenkin otettava pari askelta taakse ja kerrottava lisää ilmiöstä: minkä välineen ympärillä speaktaakeli pyörii ja millaisia pyörteitä tarjoutui havainnoitaviksi.

Muunnostielle lähtenyt väline

Huolen vyöhykkeistö laadittiin 1990-luvun lopulla hankkeessa, jolla pyrittiin edistämään verkostomaista, sektorirajat ylittävää yhteistyötä lasten, nuorten ja perheiden kanssa työskentelevien kesken. Yhteistoiminnan metodeja ja rakenteita kehitettiin työntekijöiden kanssa kokeillen ja kokeiluja reflektoiden. Tom Arnkil ja Esa Eriksson olivat panneet merkille, että eri alojen työntekijät joutuivat tuon tuostakin kiistoihin siitä, milloin kenenkin tulisi toimia ja miten. Varsinkin sellaisissa tilanteissa, joissa koettiin lapsen, nuoren tai perheen tilanteen ajautuvan kohti kasvavia vaikeuksia, työntekijät koettivat ponnekkaasti saada toiset ymmärtämään, mistä oli kysymys ja mitä heidän tulisi tehdä. Opettajat moittivat sosiaalityöntekijöitä siitä, että nämä eivät toimi tarpeeksi aikaisin (ja jos toimivat, eivät kerro mitä tekevät). Sosiaalityöntekijät puolestaan moittivat opettajia siitä, että nämä eivät itse toimi ajoissa, vaan delegoivat pulmat sosiaalitoimelle. Ja niin edelleen, ilmeni monenlaisia vastakkainasetteluita, ututteria yrityksiä saada ”nuo” käsittämään, ”kuten me”. Arnkil ja Eriksson koettivat saada tarkasteluun *positioiden* erilaisuudet ja *positioista* aukeavien *mahdollisuuksien ja perspektiivien* erilaisuudet. Huolen vyöhykkeistö (ks. kuva

4. Ns. kehittävän työntutkimuksen piirissä kehitelty työprosessi- ja toimintajärjestelmämallinnukset ovat pitkälle pohdittuja, mutta kutsuvat erittelykohteeksi kovin järjestäytyntä hanketta. (Ks. Engeström 2004.) Myös Bruno Latourin ja kumppaneiden (esim. Latour 1987 & 1991) mallinnukset toimijaverkoista ovat muotoutuneet määrätietoisia innovointihankkeita eriteltäessä, mutta huomaamme niissä lupaavia ulottuvuuksia myös löyhempien kytkeytymisten tarkasteluun.

1) luotiin tällaiseen maastoon sekä itsereflektion että kommunikoinnin välineeksi. Näkökulmaksi tuli omakohtainen ennakointi mahdollisuuksista, orientoiva tuntuma, joka kumpuaa niin yleisestä ammatillisesta tiedosta kuin siitä suhteita koskevasta tiedosta, jota kertyy nimenomaan kyseisissä suhteissa.⁵ Vyöhykemetafora avasi kommunikointia. Työntekijät kiinnostuivat siitä, millaisina perspektiivit aukesivat toisille. Puhuttiin tilanteista, ei yksilöistä: millaiset tilanteet tuottavat minulle huolen värittämiä ennakoiteja – entä sinulle? Ja ennen kaikkea: miten toimia niin, että huolet pysyisivät loitolla tai hälvensivät, mitkä ovat kokemuksen mukaan toimivia käytäntöjä. Alkoi käydä ilmeiseksi, ettei omaa subjektiivista huolta määritä lopulta *objekti yksin* (siis asiakkaan, oppilaan, potilaan, perheen ominaisuudet), vaan *ennakoidut toimintamahdollisuudet siinä koetussa voimavarakentässä, jossa kulloinkin toimii*. Toisten syyttelystä ja kaikille yhteisen mono-

liittisen perspektiivin vaatimuksesta aukesi kiinnostusta näkökulmien rikastamiseen. Tarjoutui siis dialogin mahdollisuuksia.

YP:n neljän vuoden takaisessa artikkelissa (Arnkil, T. E. 2005) oli toiveikas sävy. Vyöhyke-metafora tarkasteltiin ”suostutteluvälineenä”, joka voisi johdatella ihmisiä objektiivovasta paradigmasta subjekti- ja suhdekeskeisemmän tarkastelun suuntaan. Artikkelissa myös todettiin metaforan melkoiset kyvyt ylittää ammatillisia rajoja: taustalla oli havaintoja satojen eri alojen ihmisten koulutuksista metaforavälinettä käyttäen. Välinettä kuvattiin ”Troijan hevosenä”, josta purkautuu valloittajien sijaan suostuttelijoita. Neljä vuotta sitten kirjattiin kuitenkin myös merkkejä välineen käyttöönnotosta kovin vieraisiin taroituksiin:

”Vallitseva paradigmatuuri voi myös ajaa vyöhyke-lahjahevosesta purkautuvat suostuttelijat ulos tai sopeutua häiriöön muuntautumalla riittävän vähän.

5. Miksi juuri **huoli**? Taustana oli ensinnäkin tuonaikainen keskustelu ongelmakeskeisyydestä ammattiauttamisessa: ammattilainen etsii pikemminkin vajuuksia kuin voimavaroja. Vaihtoehdoksi kehkeytyi mm. ratkaisukeskeinen (lyhytterapia)oppi. Tuon opin piirissä koettiin kuitenkin käsitteitä: ongelmista ei tulisi puhua, jotta ei vahvistaisi niitä, mutta puhumattakaan ei oikein voi olla. Steve de Shazer ”ratkaisi” asian käyttämällä yli-viivauksia. Hän kirjoitti *ongelma* (ks. de Shazer 1991). Arnkil ja Eriksson ehdottivat tarkastelua subjektipositiosta: kullakin on ongelmia ja ne saattavat ”tuottaa” toisiaan, mutta täsmälleen yhteisiä ongelmia ei ole sen enempää kuin täsmälleen samoja toimijapositioitaakaan. (Arnkil, T.E. & Eriksson 1996; Arnkil, T.E. & al. 2000). Vyöhykkeistöön vietiin ”huoli” ”ongelman” sijasta, jotta päästäisiin yhteisen ongelmanmäärittelyn umpiku-

jiista. Kullakin on subjektipositiosta aukeavat pulman- ja niihin liittyvät mahdollisuutensa ja huolensa. Teoreettisena taustana oli toiminnan teoreettinen psykologia: subjekti tarkastelee maailmaa omien toimintojensa mahdollisina kenttinä ja käyttää ennakoiteihinsa kaikki kognitiivisen, emotionaalisen ja moraalisen oientoitumisen keinonsa. Huolten häivähdykset ovat osa tuolaista toimintakenttien ”tunnustelua”. (Ks. Galperin 1979; Arnkil 2004.) Kun on ehdotettu esimerkiksi **riski**-käsitettä huolikäsitteen sijaan (Satka 2008 & 2009), tullaan samalla ehdottaneeksi paluuta objektiakeskeiseen paradigmaan, jonka myötä saa tietoteoreettisen oletuksen yhteisistä ongelmista ja niiden määrittelmästä. Riski piilee ja on tunnistettavissa toisessa, ei suhteissa ja omassa(kin) osuudessa.

Kuva 1. Työntekijän kokeman, lasta/nuorta koskevan huolen vyöhykkeistö

Pieni huoli			Harmaa vyöhyke		Suuri huoli	
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Ei lainkaan huolta	Pieni huoli tai ihmettely käynyt mielessä; luottamus omiin mahdollisuuksiin vahva.	Huoli tai ihmettely käynyt toistuvasti mielessä; luottamus omiin mahdollisuuksiin hyvä. Ajatuksia lisävoimavarojen tarpeesta.	Huoli kasvaa; luottamus omiin mahdollisuuksiin heikkenee. Mielessä toivomus lisävoimavaroista ja kontrollin lisäämisestä.	Huoli tuntuva; omat voimavarat ehtymässä. Selvästi koettu lisävoimavarojen ja kontrollin lisäämisen tarve.	Huolta paljon ja jatkuvasti; lapsi/nuori vaarassa. Omat keinot loppumassa. Lisävoimavaroja ja kontrollia saatava mukaan heti.	Huoli erittäin suuri; lapsi/nuori välittömässä vaarassa. Omat keinot loppumassa. Muutos lapsen tilanteeseen saatava heti.

Lähde: Arnkil, T. E. 2005

Eräillä paikkakunnilla huolen vyöhykkeistöä on käytetty lasten ja nuorten kartoittamiseen – sijoitellen lapsia ja nuoria vyöhykkeelle 1–7 ikään kuin riskiasteikolle. Eihän sen niin pitänyt mennä! Vyöhykkeethän kuvaavat koettuja työskentelysuhteita. Ne ovat subjektiivisia, omia mahdollisuuksia ja huolia kuvaavia.” (Arnkil, T. E. 2005, 167)

Artikkelissa myös pohdittiin, onko tuollaisessa haltuunotossa ehkä kysymys tavasta, jolla vallitseva paradigma sopeutuu häiriöön:

”Systeemien on (...) uusinnettava itseään ja sopeuduttava häiriöihin. Ongelmakeskeisen ja objektiivoin paradigman pohjalta on ihan johdonmukaista reagoida vyöhykkeistön kaltaiseen häiriöön omaksumalla se luokittelu- tai diagnoosivälineeksi. Mikään ei muutu liikaa.” (Arnkil, T. E. 2005, 167)

Levittäytymisilmiön piirteitä

Karkeasti jaotellen on otaksuttavissa, että välineen taustateorioihin koulutetut ovat vieneet sen paljolti senkaltaiseen dialogiseen käyttöön kuin alun perin oli tarkoituskin⁶, kun taas luokittelukäyttö on levinnyt poimimalla väline irrallaan tausta-ajattelusta. Mutta käyttäjä ei ole vain kahdenlaisia. Ääripäät ovat kuitenkin suunnilleen tällaiset: Dialogisessa suunnassa väline on toimijoiden yhteinen reflektiiväline: lapset, nuoret, huoltajat ja työntekijät pohtivat oman toimintansa ja yhteisen toiminnan mahdollisuuksia. Objektiiviossa suunnassa väline on rekisterimuotoinen lapsilta, nuorilta ja huoltajilta salassa tehty henkilöstön ”konsensusluokittelu” lapsista ja nuorista. Näiden ääripäiden välillä on varmasti jos jonkinlaista käyttöä – varsinkin nyt, kun rekisteröivän luokittelukäytön suotavuudesta vallitsee hämmennystä.⁷

Otamme esimerkkinä koulumaailmasta, jonne vyöhykkeistö näyttää levinneen a) erityisen sujuvasti mutta b) suurella määrällä myös alkuperäistarkoitusten vastaiseen käyttöön. Alkuperäisaikomusten suuntaisesta käytännöstä kertokoon nurmijärveläinen esimerkki. Eräessä koulus-

sa pohdittiin lasten kanssa tilanteita, jotka heillä olivat huolista vapaita tai joihin heillä liittyi (taikka liittyisi) eriasteisia huolia. Niin ikään pohdittiin, mikä pitää huolet loitolla ja mikä huojentaa/huojentaisi huolia. Näin siis tarkasteltiin hyviä käytäntöjä – lasten omia ja lasten hyviksi kokemia toisten tekoja. Tämä kaikki vietiin aineistoksi vanhempainiltaan, jossa puolestaan toteutettiin vanhempien dialogi huolista ja hyvistä käytännöistä. Tämä taas tuotti aineistoa uuteen keskusteluun lasten kanssa. Kaikki aineistot olivat julkisia ja yhteisiä. Huolen vyöhykkeistö toimi yhteisenä reflektiivtyökaluna ja yhteisen kielen muodostajana. Kategorisoivien ongelmanmäärittysten sijasta puhuttiin huolista, ja enemmän tai vähemmän pysyvien ominaisuuksien sijasta keskusteltiin muutosalttiista tunnelmista. Idea kääntyi tuolla tavoin lasten ja vanhempien puoleen syntyi opettajien dialogeista: henkilöstö oli painunut erittelemään ja jakamaan hyviä käytäntöjään ja havainnut, että olisi tärkeitä kuulla lasten ja vanhempien ääni. Nyt oli siis käytettävissä kolmenlaiset dialogiaineistot koulun toiminnan suuntaamiseksi yhä edemmäs avoimen yhteistyön suunnassa. Nurmijärveläiset veivät vyöhykkeen käyttöä upeasti pitemmälle dialogisuuden suuntaan kuin alkuperäiskäytännössä osatiin konsanaan aavistaa.

Monissa kouluissa kehittäminen on ollut toisenlaista. Vyöhykkeistö on otettu keinoksi arvioida huolten määrää ja jakautumista koko koulun mittassa. Välineestä on mm. tehty muunnos, jossa on sarake oppilaiden nimiä varten ja johon opettajat rastittavat lapsi lapselta, mille vyöhykkeelle kukin ”sijoittuu”. Malli tähän on saatu Opetushallituksen oppilashuoltoa koskevan oppaan liitteestä, johon muuan rehtori oli laatinut tarkan ohjeen lasten luokittelusta.⁸ On kouluja, joissa opettajat tekevät luokitteluja omaan käyttöönsä, toisissa niitä laaditaan yhdessä. Eräissä kouluissa vain opettajat laativat luokitteluja, toisissa myös oppilashuoltohenkilöstö osallistuu kategorisointipala-

6. Tämän suuntaisia havaintoja saa siitä yhteydenpidosta, joka välineen laatijoilla ja heidän työryhmällään on säännöllisten valtakunnallisten reflektointitilaisuuksien, kyselyiden ja verkkopohjaisen oppimisympäristön kautta.

7. Palaamme tähän. Niin alkuperäisen välineen laatijat kuin Opetushallitus ja tietosuojavaltuutetukin ovat varoittaneet vääränlaisesta käytöstä.

8. Kyseinen liitteen laatinut rehtori ei ole ollut Stakesin koulutusissa. Lukuisat koulutyöntekijät ottivat yhteyttä Tom Arnkiiliin kysyen, miten menetellä outoon käytännön opastavan ohjeistuksen puitteissa. Arnkil kehotti asettumaan niitä vastaan. Myös muutamia opettajille tarkoitettuja varhaista puuttumista koskevat kirjaset ohjeistavat vyöhykkeistön luokittelukäyttöön. Tyypillisesti niissä on liimattu ”ajanjälkeen” dialogiterminologiaa alta paistavan objektivoitparadigman päälle. (Ks. esim. Huhtanen 2008.)

vereihin. Luokittelut tehdään ilman lapsia, nuoria tai vanhempia, melkoisen varmasti heidän tietämättään. Vyöhykkeille kirjataan kohteita, tehden ”huolestuttavuudesta” ikään kuin kohteiden ominaisuuksia. Vaikkapa ”pienen huolen vyöhykkeellä” ei olekaan opettajan X suhde oppilaaseen Y hetkellä T, vaan Onni Oppilas jokseenkin pysyvästi. Kadoksissa on alkuperäinen ajatus siitä, että huolestuneen tulisi puuttua omaan huoleensa eli muunnella omaa toimintaansa. Nyt puututaan lapsiin, kohteisiin.⁹

Ensin mainitussa tapauksessa, välineen avoimessa yhteiskäytössä, ei ole lainkaan tarpeen yksilöidä nimiä, kirjaamisesta puhumattakaan. Kysymys on huolitiilanteiden paikantamisesta ja hyvien käytäntöjen kehittelystä. Yksilöihin kohdistuva luokittelu olisi paitsi turhaa myös tuhoisaa. Turhaa se olisi siksi, että huolet muuntuvat, varsinkin jos muuntelee toimintaansa tekemällä joltain sopivasti toisin. Tuhoisaa se olisi siksi, että lapset tulevat leimatuiksi ja luottamukseen tulee lyötyä pahoja lommoja. Ehkäpä juuri tuollaisia tuhoisia seurauksia aavistellen toisen ääripään kategorisointitalkoot pidetään salassa. Eräällä kuopiolaaisella koululla vanhemmat saivat vihiä moisesta ja nostivat metelin. Muuallakin kuuluu täläistä.

Käsitteitä kehittävä tutkijan kannattaa panna merkille ainakin välineiden erilaisen käytön merkitys toimijasuhteille. Yhtäällä toimittiin avoimesti yhdessä, toisaalla selän takana. Seuraukset olivat kovin erilaiset. Nurmijärveläiskoulussa koottiin palautetta lapsilta ja vanhemmilta. Se oli valtaosaltaan kiittävä. Kuopiolaiskoulukin sai palautetta: vanhemmat ärähtivät.¹⁰ Tutkijan kannattaa panna merkille, että ei ainoastaan väline muutu. *Tullessaan toimintaympäristöön väline muuttaa itse toimintaympäristöä.* Tämä näkyy mm. keskeisissä toimijasuhteissa. Sellainen yhteiskuntatutkimus, jossa nurmijärveläisilmiö

9. Tom Arnkil ja Esa Eriksson (2008) varoittivat Dialogilehden vetoomuksessaan, että huolet vaihtelevat, leimat iskostuvat. Luokittelukäyttö myös kalvaa peruspiilaria, lasten ja vanhempien luottamusta – ja on monilta osiltaan laitonta. Yllättävimmän kaikkein selvimmän laitonta on niiden lasten kirjaaminen, joista ei ole huolta – sillä he eivät saa tietojen luovuttamisen tai kategorisoinnin vastineeksi mitään palvelua. Laitonta on myös pitää esillä sellaisia oppilashuoltohenkilöstön laatimia rekistereitä. Lapsia ja vanhempia kiinnostanee, miten listalle joutuu, miten sieltä saa nimensä pois, mitä merkitsee kirjaus listalle, mitä listoilla tehdään, miten niitä säilytetään... Mitä on tarkoitus vastata?

ja kuopiolaaisilmiö päätyvät erottelematta samaan nippuun, olisi lievästi sanottuna summittaista.¹¹ Huomiotta jäisivät muun muassa tällaiset seikat: 1) Kyseiset koulut ovat luultavasti erilaisia toimintaympäristöjä – ja erilaisia lienevät kaikki paikalliskontekstit. 2) Esimerkkitapauksissa ei otettu vyöhykkeistöä samanlaiseen käyttöön – ja erilaisia ovat luultavasti kaikki välineiden omaksumiseen johtavat käännoispolut. 3) Muuntaessaan välineen käyttöönsä toimijat tulivat myös muuttaneeksi kontekstiaan – ja tällä tavoin muuttunevat kaikki ne toimintaympäristöt, joihin välineet tavalta tai toisella juurtuvat. Kursiivilla korostetut huomiot vaikuttavat ehkä itsestään selviltä, mutta tarkemmin ajateltuna ne eivät sitä kuitenkaan ole. Ne jäävät enemmän tai vähemmän sivuun sekä suuressa osassa ”huonojen käytäntöjen” leviämisen kritiikkiä että ”hyvien käytäntöjen” leviämistä koskevia konsepteja. Paikalliskontekstit oletetaan kiinnostamattoman tasalaatuisiksi, välineiden leviäminen mielletään joko toivotuksi tai epätoivotuksi kontekstien valloittamiseksi, ja itse kontekstit käsitetään immuuneiksi: niihin ainoastaan tulee jotain lisää.

Huolen vyöhykkeistön leviäminen on erityistapaus – ja sellaisena suorastaan pursuilevan antelias – mutta tuskin poikkeustapaus.¹² Kontekstien moninaisuus, välineiden muuntuminen ja itse kontekstien muuttuminen koskevat luultavasti kaikkia välineiden leviämisen- ja juurtumislmiöitä.

10. Muuan länsisuomalainen rehtori kertoi Tom Arnkilille, että luottamushenkilövanhemmat olivat ”huutaneet pää punaisena, että meidän lapsia et vyöhykkeille luokittele”.

11. Timo Harrikari (2008) panee vyöhykkeet samaan koriin paradigmaattisesti täysin päinvastaisen, mutta nimikkeeltään samantapaisen välineen (Kuntaliiton huoliseulan) kanssa. Ne esitellään erottelematta kurinpittoa korostavaa huolidiskurssia.

12. Huolen vyöhykkeistön karkaaminen objektivoivaksi instrumentiksi ei ole ainoa tapaus laatuaan, vaikka onkin oloissamme ainutlaatuisen edustava. Samantapaista tapahtui mm. sosiaalityöntekijöiden ja asiakkaiden kommunikointivälineeksi laaditulle ”vanhemmuuden roolikartalle”, ja luokittelukäyttöön oli lipumassa myös verkostoterapian piirissä kehitelty verkostokartta. Vyöhykkeistön leviäminen on kuitenkin laajuudeltaan ja ulottuvuuksiltaan omaa luokkaansa, yhteiskuntatieteilijän seisova pöytä. Vyöhykkeistön leviämislmiö sitä paitsi möyhii parhaillaan näkyville lisää tutkittavaa: jotkut viranomaiset koettavat kitkeä luokittelukäyttöä, mutta sepä ei näytäkään käyvän helposti.

Koulut paineissaan

Pitäisikö jäljittää välineen kulku sellaiseen kouluun, jossa väline käännettiin luokitteluinstrumentiksi, ja tarkastella yhtä huolellisesti käännetten ketjua toisenlaiseen käyttöyhteyteen? Kannattaisi ehkä kysyä, mihin toimijoiden kannalta mielekkääseen tai lupaavaan käyttöön välineet leviävät, mihin tarkoituksiin, mitä mahdollistamaan.

Kovin kauan ei tarvitse opettajien kanssa turista, kun jo tulee esiin, että ”vanhemmuus on hukassa”. Samaan hengenvetoon huokaistaan, että ”vanhemmat ovat vaativia”; suhtautuvat kouluun kuin vaateliias asiakas. ”Meille kuuluu vain opetus”, toteavat yhdet opettajat, ”kasvatus on yhteinen tehtävä”, painottavat toiset. Opetussuunnitelmissa korostetaan oppilaiden tukemista oimien arvojensa valitsijana, jolle ei tulisi tarjota yksiselitteisiä totuuksia, mutta alakoulusta ylioppilaskirjoituksiin koulunpito rakentuu auktoriteetin arviolle hyväksyttävistä suorituksista. Sosiaalisiksi pitäisi kasvattaa, mutta myös kilpailukykyisiksi. Tämä riemu kuntien kroonisen resurssipulan oloissa, eikä siinäkään kyllin. Thomas Ziehe pohti jo kohta 30 vuotta sitten koulun ”auran” murenemistä. Nuo saksalaistendenssit alkanevat tuntua meilläkin.¹³ Opettajilla ei enää ole tiedon monopolia oppilaiden kokemusmaailman suhteen, koulua katsotaan elämästä käsin – siis myös nuorisokulttuurin ja median maailmasta – pikemminkin kuin elämää koulusta käsin. Vanhemmatkaan eivät aseta koulua perinteiselle jalustalle, mutta saavat itsekin huomata olevansa nuorten vertailemia ja arvostelemia. Kun koulu

---

13. Suomessa on käväissyt iso joukko Pisa-vertailujen herättämiä valtuuskuntia. Suomen koululaitoshan osoitti kärkituloksia. On etsitty kotiin vietävää, siirrettäviä hyviä käytäntöjä. Sen ohella, että on löytynyt esikuvallista, on myös palattu tyhjin käsin. Mm. brittivaltuuskunnat ovat kuulemma todenneet, etteivät he saisi näin vanhanaikaista koulua toimimaan enää millään; mahdollisuudet menivät 1950–60-luvuilla. (Simola 2006.) Suomen peruskoulujärjestelmä on turvannut sosiaalista kiertoa nopeasti maatalousyhteiskunnasta jälkiteolliseksi muuttuneessa yhteiskunnassa (suuren ikäluokan ollessa kansakoulussa yli puolet heistä käveli ja hiihti kouluun maaseudun maita pitkin). Voi perustellusti ennustaa, että koulun perinteiset motivointikeinot alkavat lyödä tyhjää sosiaalisen kierron hiipussa (vaikapa yhteiskunnan kahtiajaon muodostamiin ”lasikatoihin”). Paul Willis (1977) kuvasi jo 40 vuotta sitten, kuinka brittityöväenluokan lapset nauroivat opettajan vakuutteluille siitä, että pärjäämällä koulussa saa siistin sisätyön. Eiväthän isät, enot tai isoveljetkään saaneet.

ja opettaja vielä olivat portinvartijoita aikuisten maailmaan, koulu ”hyötyi perinteisten sukupuolisuhteiden antamasta ilmaisesta tuesta” (Ziehe 1991, 166). Uuden nuorison silmissä koulu on menettänyt asemaansa kattavaa kulttuurista todellisuutta edustavana instituutiona. ”Koulun arkiötä täytyy sietää ilman, että tätä ponnistelua voitaisiin kääriä mihinkään institutionaaliseen sädekehään”, Ziehe kirjoitti (mts. 166–167).

Pitäisi ehkä ymmärtää lisää siitä, *mihin opettajat, rehtorit ja muu kouluväki käyttävät vyöhykkeistöä resurssina turbulenteissa tilanteissaan*. Vyöhykkeistön käytön moninaisuus viittaa siihen, että kyseessä ovat paikallisesti vaihtelevat tavat vastata useassa tai kaikissa paikalliskonteksteissa kohdattaviin haasteisiin – mutta ei identtisesti. Koulujen toimintaympäristöt poikkeavat toisistaan monien jo paikallisten erojen vuoksi. Esimerkiksi paikkakunnan väestörakenne, elinkeinot ja sijainti vaikuttavat kaikki omalta osaltaan siihen, millaiseksi koulun toimintaympäristö muodostuu.¹⁴ Uudenlaiset työvälineet, kuten huolivyöhykkeistö, muuntuvat erilaisiksi näissä vaihtelevissa ympäristöissä.

Käytäntöjen verkosto dispositiivina

Koulujen toimintaympäristöt muodostuvat monenlaisista verkostoista, jotka eivät rajoitu ainoastaan koulurakennuksen seinien ja opetusorganisaation kaavioiden sisälle, vaan ulottuvat koteihin, sosiaalitoimeen, terveyspalveluihin ja kunnallishallintoon saakka. Kun eritellään yksittäisen *välineen* monimuotoista leviämistä näissä verkostoissa, mihin kannattaisi suunnata analyttinen katse? Nähdäksemme vyöhykkeistön kaltaisten välineiden muunnoksia ei voida selittää yksinomaan yksittäisten toimijoiden pyrkimyksillä. Välineet rantautuvat toimintaympäristöihin, joissa on käynnissä monenlaista toimintaa ja eri suuntaisia pyrkimyksiä. Käynnissä oleva toiminta – ja tietenkin sen puitteissa myös yksittäiset toimijat – muuntavat uusia välineitä osaksi jo vallitsevia käytäntöjä. Väline siis tulee erisuuntaisten pyrkimysten maastoon, muokkaamaan käytäntöjen yhdistelmiä. Ehdotamme, että tarkaste-

---

14. Ennen opetettiin koulupiirin lapsia, nyt tarjotaan ”koulutuspalveluita asiakkaille” kilpailien oppilasaineksesta, tulokunnosta ja resurssista.

luun otetaan *käytäntöjen verkosto* ja kiinnitetään huomio sen *heterogeenisyyteen* – tai ainakin varotaan olettamasta sitä suin päin tasalaatuiseksi. Mikäli kiinnostus suuntautuu eriaikaisiin, erilaisiin, mahdollisesti jännitteisissä suhteissa oleviin, jopa ristiriitaisiin ja kenties vastakkaisiin käytäntöihin, ja liikahdukset yksittäisessä käytännössä saavat aikaan liikahduksia toisissa, tarjolla on *dispositiivin* käsite.

Dispositiivin käsitteen kehitti Michel Foucault yrittäessään hahmottaa sitä, miten erilaiset ihmisten toimintaa ja ajattelua ohjaavat käytännöt kytkeytyvät toisiinsa jollain määrättyllä toiminta-alueella (Alhanen 2007, 102–116).¹⁵ Oleellista dispositiivin tutkimisessa on se, että toimintojen – tässä esimerkissämme huolivyöhykkeistön käytön – asemaa ja toimintaa analysoidaan monitahoisten riippuvuusuhteiden näkökulmasta. Selvitetään, millaisten käytäntöjen yhteydessä vyöhykkeistöä käytetään, miten nämä käytännöt määrittävät sen käytön päämääriä ja millainen asema sillä on käytäntöjen kokonaisuudessa.

Jokainen dispositiivi on omanlaisensa vastaus toimintaympäristön asettamiin ehtoihin ja haasteisiin. Mihin eri käytäntöihin vyöhykkeistö on juuri tässä toimintaympäristössä kytkeytynyt? Miten näiden muiden käytäntöjen toiminta ohjaa tai muuntaa vyöhykkeistön käyttöä? Millaisen tehtävän vyöhykkeistö saa käytäntöjen muodostamassa kokonaisuudessa?

Koulujen toimintaympäristössä vaikuttavat monenlaiset kasvattamisen, pedagogiikan, hoidon, tuen ja hallinnan käytännöt. Mikä sitten kytkee käytäntöjä toisiinsa juuri tietyllä tavalla? Jos monenlaiset kytkökset ovat mahdollisia, niin miksi johonkin dispositiiviin on muodostunut juuri tietynlaisia kytköksiä? Keskeisimpiin

käytäntöjen kytkeytymistä ohjaaviin tekijöihin kuulunevat toimintaympäristössä käytävät *valtakamppailut*. Koulujen toimintaympäristössä vaikuttaa lukuisia erilaisia pyrkimyksiä, joista osa on jopa ristiriidassa keskenään. Esimerkiksi pedagogiset ja hallinnolliset pyrkimykset ovat viime vuosina joutuneet usein keskenään jännitteisiin suhteisiin. (Huusko & al. 2007.) Koulun erilaiset toimijat ovat omaksuneet näitä pyrkimyksiä eri syistä ja eri tavoin. Ei pidä pelkästään selvittää koulun toimijoiden tietoisia pyrkimyksiä, vaan pitää ottaa huomioon myös vakiintuneisiin käytäntöihin sisältyviä päämääriä, joita toimijat eivät välttämättä tiedosta. Esimerkiksi oppilaisista, heidän koulusuorituksistaan ja käyttäytymisestään kerätään paljon tietoa, jonka kerääjät eivät aina ole selvillä siitä, mihin tietoa loppujen lopuksi käytetään.

Jokainen toimija yrittää muokata koulun toimintaympäristön käytäntöjä omien pyrkimystensä mukaisesti. Tästä seuraa jatkuva valtakamppailu, jossa koulun käytännöt kytkeytyvät toisiinsa eri tavoin riippuen siitä, minkälaiset pyrkimykset pääsevät kulloinkin vallalle. Uusien käytäntöjen muuntuminen on monenlaista. Joissain kouluissa vyöhykkeistö on muuntunut yksisuuntaiseksi luokittelun ja hallinnan välineeksi. Toisissa se on taas synnyttänyt uusia muunnoksia, joissa yhteinen pohdinta, dialogisuus ja luottamus lisääntyvät. Molemmissa tapauksissa vyöhykkeistön käyttö on juurtunut osaksi koulun dispositiivia, eikä sitä voi lähteä muuttamaan ilman, että koko käytäntöjen muodostama kokonaisuus alkaa horjua. Tässä lienee myös syy siihen, että ”ylhäältä” ja ”ulkoa” johdetut pyrkimykset rajoittaa ja ohjata vyöhykkeistön käyttöä kohtaavat parhaillaan niin paljon vastustusta.

”Älkää ottako tätä karkkia pois”

Muuan opetusministeriön virkamies kuvasi Tom Arnkilille, kuinka työlästä oli yrittää kääntää opettajien ja rehtoreiden päitä. Eräässä lääninhallituksen järjestämässä koulutustilaisuudessa luennoitsija oli ladellut ohjeita lasten luokittelemiseksi huolen vyöhykkeille.¹⁶ Kyseinen opetusministeriön virkamies puuttui peliin, koska huomasi, että kouluttaja ohjaa aivan vääraan suuntaan. Hän keskeytti huomauttaen, että vyöhykkeistön käytössä ei ollut kysymys luokittelusta eikä tuollaista pitäisi missään nimessä tehdä. Virkamies luon-

15. Foucault käytti dispositiivin käsitettä erilaisissa merkityksissä. Yhtäältä hän tarkoitti sillä yleistä ja yhteiskunnassa laajalle levinnyttä käytäntöjen kokonaisuuden muotoa, esimerkiksi vankilalaitosta. Toisaalta hän viittasi dispositiivilla joihinkin partikulaarisin toimintaympäristöihin, tiettyihin vankiloihin. Gilles Deleuze erottaa kin Foucault’lla toisistaan dispositiivin ja diagrammin käsitteet. (Deleuze 1986/2004, 41–49; Deleuze 1989.) Diagrammi viittaa tällöin yleiseen käytäntöjen jäsentämisen muotoon, esimerkiksi panoptiseen vankilamalliin, joka voidaan toteuttaa eri tavoin eri ympäristöissä. Tarkoitamme tässä tekstissä dispositiivin käsitteellä aina jonkin yksittäisen ja paikallisen toimintaympäristön – tässä tapauksessa koulun – käytäntöjen kokonaisuutta. Deleuze nimitti näitä myös mikrodyspositiiveiksi (Deleuze 1994).

nehti opettajien ja rehtorien reaktiota: ”Kuin karkki olisi otettu heiltä pois”. Mistä karkista he eivät haluaisi luopua, miksi karkki on makea?

Toisessa yhteydessä muuan rehtori selitti Arnkilille, että huolen vyöhykkeistö tarjosi hänelle ensimmäisen kerran mahdollisuuden saada kokonaiskuvaa koulunsa oppilasaineksesta sekä opettajien kuormittuneisuudesta. Opettajat sijoittelivat oppilaansa vyöhykkeistön pohjalta mallinnetulle lomakkeelle, rehtori teki koulukohtaisen yhteenvedon. Tämänkö sinä haluat meiltä kieltää, hän kysyi. Rehtorin pyrkimys oli ymmärrettävä, eihän tuollaisen kuvan muodostamiseen ole todellakaan ollut välineitä tarjolla. On pedagogisia arviointeja (kuten todistukset keskiarvoineen), on erilaista erityispedagogista arviointivälineistöä (kuraattorin ja psykologin kaapissa), on työnohjauksellisia arviointeja (salaisia nekin), ehkäpä jokunen työtyytyväisyysmittaus tms. On kouluterveyskyselyt, on työterveystiedot... Mutta sellaisen välineen, jolla saisi kuvan sekä oppilasaineksen jakautumisesta että opettajien huolikuormasta, on täytyntä maistua hunajaiselta. Eivät rehtorit pirullisuutensa takia ota ja muunna huolen vyöhykkeistön käyttöä. Tuskin se myöskään leviää ja muuntuu jonkin yleisen rekisteröintivimmän vuoksi tai siksi, että joku paradigma siihen usuttaa. Johonkin toimintansa kannalta mielekkääseen tarkoitukseen toimijat noita muunnoksia tekevät. Ehkäpä luokittelut ja keskustelut antavat opettajille kuulluksi tuleminen kokemuksia: minulla on kuulkaa tällainen huolilasti. Ehkä on huojentavaa tuulettaa tuntemuksia ilman veloitetta ponnistautua täsmällisiin erityispedagogisiin muotoiluihin. Kenties huoliluokittelu tarjoaa jonkinlaista yhteisöllistä liimaa; kukaties koetaan yhteisyyttä, kun päästään tekemään ja jakamaan ”amatööridiagnooseja” huolikäsitteitä kääntäen.

Miten analysoida yksityiskohtaisemmin välineen muuntumista, sen sovittautumista eri käyttötarkoituksiin ja sen omaksumista alkuperäisestä poikkeaviin päämääriin? Yksi tapa tutkia muun-

---

16. Näitä ”villejä” vyöhykkeistön poimijoita näyttää olevan isompikin joukko liikkeellä – jopa bisnesmielessä. Stakesin koulutuksen käyneet ovat tiedossa ja jatkuvasa yhteydessäkin. On siis mahdollista todeta ainakin se, onko kouluttaja tai muu levittäjä tätä ”omaa väkeä”. Vielä ei ole tullut tietoon yhtäkään sellaista tapausta, että ajattelutapaan Stakesin koulutuksissa perehtynyt olisi kehottanut luokittelemaan, mutta mahdotonta tuollainen ei tietenkään ole.

nosten syntyä on Bruno Latourin käyttämä lähestymistapa, jossa analysoidaan verkostoissa tapahtuvia muunnoksia *translaatioina* eli käännöksinä. Hän ei tarkastele välineiden ”väärinkäyttöä” eikä edes sellaista auttamistyön tai pedagogiikan maastoa, jollaisista me olemme puhuneet, vaan tieteellis-teknisten innovaatioiden syntyä ja yleistymistä. Hänen käsitteistönsä vaikuttaa kuitenkin hyvin lupaavalta myös sen kaltaisen ilmiön tarkastelemiseksi, joka meillä on silmämääränämme.

Käytäntöjen verkosto neuvotteluina, käännöksinä ja kytköksinä

Bruno Latourin (1987/2002, 103–144) näkemyksen mukaan inhimillisten ja ei-inhimillisten toimijoiden verkostoissa liikkuvat asiat ja käsitteet muuttavat jatkuvasti muotoaan ja merkitystään. Siirtyessään verkostossa eteenpäin niitä käännetään juuri kyseisen verkoston osan merkityksille. Tutkittaessa käännöksiä on siis selvitettävä tarkasti, mitä kautta tutkittava asia on verkostoissa liikkunut. Mistä se on lähtenyt liikkeelle? Mikä sen muoto, merkitys ja käyttö on ollut lähtöasteessa? Mihinkin se on siirtynyt, ja millaisen muodon ja merkityksen se on siellä saanut? Mikä on ollut seuraava vaihe ja seuraava käänнос?

Käännosten tutkiminen siis edellyttää verkostojen ja dispositiivien analysointia ja siirtymisien kulkureittien paljastamista. Käännosten luonne puolestaan selittyy Latourin näkemyksen mukaan verkostossa vallitsevien *kytkösten* ja toimijoiden *intressien* mukaan. Tämä tarkoittaa sitä, että asioiden liikuttaminen ja edistäminen toimintaympäristössä johtaa toimijoiden erilaisten intressien kohtaamiseen. Intressit eivät koskaan ole aivan samanlaisia. Jotta voisi edistää omaa asiaansa toimijoiden on liityttävä toisten intresseihin ja puolestaan vastustettava toisia. Latour kutsuu tällaisia intressien kohtaamisia *neuvotteluiksi*. Neuvotteluiden seurauksena asiat voivat siirtyä verkostoissa eteenpäin, mutta sen hintana on usein siirtyvän asian muuntuminen, sen jonkinasteinen käänntyminen toisenlaiseksi.

Kytkökset voivat olla heikkoja tai vahvoja ja intressit ovat moninaisia. Latourin teessin mukaan moninaiset intressit ja heikot kytkökset tuottavat paljon erilaisia käännöksiä. Sen sijaan asioiden ja merkitysten siirtyminen ”sellaisenaan” tai vain pienin muunnoksina edellyttää intressien lu-

jaa liittoutumista ja vahvoja kytköksiä – siis voimankäyttöä. On ilmeistä, että vyöhykkeistön alkuperäisellä käytöllä ei ole merkittävää voimankäyttöä tukenaan. Siitä syystä välinettä käännetään paljon, ja se tuottaa lukuisia muunnoksia. Se ei kuitenkaan ole merkitykselliseksi koettu väline. Päinvastoin se herättää suuria intohimoja puolin ja toisin. Juuri tästä syystä se on aivan erinomainen analyysin kohde valottaessaan koulujen toimintaympäristöjen moninaisuutta sekä sen toimijoiden ja käytäntöjen keskenään ristiriitaisia päämääriä. Kun väline on juurtunut käytäntöön (ja muuttanut sitä), se ei enää ole helposti poistettavissa käytännöstä. Vyöhykkeistön luokittelukäytön sujuva leviäminen kätkee alleen ne neuvottelut, joita välineiden käyttöönotto on vaatinut. Takaisin ei mielellään palata – eikä alkuperäiseen lähtöruutuun olekaan enää paluuta.

Intressien yhteensovittamista tai neuvottelemista valottaa myös käänneinen esimerkki. Yritys juurruttaa vyöhykkeistö luokittelukäyttöön ei onnistunutkaan. Lappeenrannassa valmisteltiin määräystä lasten kategorisoinniseksi vyöhykkeistöä käyttäen. Stakesin koulutuksen käyneet henkilöt panivat hanttiin. Heille ilmoitettiin, että määräys tulee koskemaan kaikkia mieltymyksiin katsomatta. Vastustajat huomauttivat rekisteröinnin vahingollisuudesta ja laittomuudesta ja kättivät ”piruuttaan” kirjallista käskyä rikkoa tietosuojaäädöksiä. Määräystä ei tullut.¹⁷ Mitä tämä kertoo ilmiön käsitteellistäjälle? Muun muassa sen, että välineiden käyttöönotto on todellakin eriaistaisia intressineuvotteluja, jopa *intressikamppailuja*. Joku rehtori voi poimia vaikkapa lääninhallituksen kurssilta tuomisikseen vyöhykkeistön, mutta ei väline vielä juurru. Jos väline onnistuu juurtumaan kutakuinkin yhteiseen käyttöön, se on mitä luultavimmin muuntunut kompromissina siten, että se onnistuu riittäväällä tavalla palvelemaan erilaisten toimijoiden intressejä ja tällä tavalla muodostaa kollektiivia välineen ”ympäri”.

Hyvästä kollektiivia luovasta välineestä ei hevinkin luovuta. Tarkastelkaamme seuraavaa tapahtumaketjua. Kuopiolainen (vyöhykkeistön taustateo-

riaan perehtynyt) työntekijä soitti huolestuneena Tom Arnkilille kertoen, että kunnassa luokitellaan laajalti vyöhykkeille, vieläpä PedaNetin opastamana, ja pyysi olemaan yhteydessä esimieheen. Tämä alkoi heti toimia käytännön kitkemiseksi toimittaen paikallista ohjeistoa kertoen kuitenkin, että useiden kuntien PedaNeteissä annetaan vastaava ohje. Arnkil vetosi Opetushallitukseen, jotta se lähetettäisi valtakunnallisen viestin varottaen toiminnan vahingollisuudesta ja pyysi, että Opetushallitus vihdoinkin peruuttaisi oppaansa, jonka liite antoi väärän mallin. Arnkil pyysi tietosuojavaltutettua tutkimaan vyöhykkeistön luokittelu- ja rekisterikäytön laillisuuskytymykset ja kertoi tästä Helsingin Sanomien toimittajalle. Ilmestyi juttu, jonka skuuppi oli, että tietosuojavaltutettu puuttuu varhaisen puuttumisen laillisuusrikkeisiin. Juttu levisi lukuisiin maakuntalehtiin. Opetushallitus lähetti Arnkilin viestin kuntiin ja makuloi oppaan jäljellä olevan painoksen. Pian YLE:n TV1:n Aamu-TV haastatteli Arnkilia ja Opetushallituksen edustajaa; nämä painottivat avointa dialogista käyttöä ja kehoittivat viipymättä lopettamaan luokittelut. Arnkil ja Esa Eriksson julkaisivat sosiaali- ja terveydenhuoltoon leviävässä Stakesin Dialogi-lehdessä vakavan vetoamuksen vahingollisen käytön lopettamiseksi. Onko päästy lasten luokittelusta ja rekisteröinnistä vyöhykkeistön avulla? Tuskin. Monet ovat varmaankin kääntäneet kurssia (muuan rehtori kertoi määränneensä sekä luokittelut heti lopetettavaksi että kaikki jo tehdyt kirjaukset hävitettäväksi), mutta toiminta on myös voinut piiloutua paremmin.

Kun kehoitetaan lopettamaan vyöhykkeen käyttö luokitteluun, ei ainoastaan pyydetä, että voitteko ystävällisesti panna sen graafisen kuvan sivuun. Toimijoita pyydetään *muuttamaan toimintaansa perusteellisemminkin*. Eihän se lohdu, jos vyöhykkeistön tilalle otetaan toinen samaa tarkoitusta ajava väline. Pyyntö koskee koko tuonkaltaisen, lapsiin luokiteltavina kohteina suuntautuvan toiminnan lopettamista ja jonkun toisenlaisen tavan saattamista vallitsevaksi. Jos vielä huomautetaan, että vyöhykkeistön piti olla itserefleksion väline ja että monet ovat oivaltaneet sille erinomaista dialogikäyttöä, toimijoita pyydetään etäännyttämään paradigmat uuden ajattelu- ja toimintatavan suuntaan. Tuollainen ei ole mikään yhden yön juttu. Jos vyöhykkeistö on juurtunut luokitteluvälineeksi ja siis läpäissyt kaikki intressien yhteensovittamisen tus-

17. Lisäväriä kuvioon tuo se, että lappeenrantalaispäälliköt omaksuivat luokitteluidean Kokkolasta, missä taas käytäntö oli aivan toinen, dialogissuuntainen – ja missä kauhisteltiin jälkepäin, että miten tuollainen tulkin-ta heidän menettelyistään oli päässyt vierailijoille syntymään.

kat, se on onnistunut saamaan aikaan ja vahvistaman monta vahvaa kytkentää. Jos vedät vyöhykkeistä, luultavasti *kaikki luokitteluparadigmaan liittyvät kytkökset sykähtelevät*. Edes Opetushallituksella ei näytä olevan mahtia tuottaa niin vahvoja kytköksiä, että ne syrjäyttäisivät luokitteluparadigmaa ylläpitävät kytkeytymät.

Bruno Latourin (1987/2002, 135) mukaan on turha päivitellä ”muutosvastarintaa”: ei auta kuin koettaa saada omat kytkökset vahvemmiksi. Mikäli *käytäntöjen verkostoa* tarkastellaan ”latourlaisittain”, huomio kiinnittyy *välineen translaatioihin* moninaisten intressien yhteensovittamisessa. Väline mahdollistaa välinettä käyttävän kollektiivin – mutta vain, jos se on kunkin toimijan kannalta riittävästi pyrkimyksiä realisoiva. Koulun käytäntö ei tietenkään muotoudu vain koulun seinien sisällä eikä ainoastaan henkilöstön voimin. Se kytkeytyy vähintäänkin oppilaiden, vanhempien, johtamisjärjestelmän, rinnakkaisten työprosessien yms. käytäntöihin. Verkostokytkeytymät voivat olla pitkiäkin. Niinpä on tarkasteltava verkostokytkentöjä kaikkiin olennaisiin suuntiin.

Toisiaan täydentävät tarkastelutavat

Huolen vyöhykkeistö näyttää sujahtavan luokittelukäyttöön paljon helpommin kuin dialogiseen käyttöön. Ehkäpä tuo vihjaa jonkinlaiseen ”valmiuteen”. Tuollainen valmius voidaan käsittää *kytköksiksi, joita ei tarvitse radikaalisti heikentää tai peräti purkaa uuden välineen istuttamiseksi toimintaympäristöön*. Jos johto ei tue, jos oppilaat eivät suostu, jos vanhemmat eivät salli, jos yhteistyökumppanit kieltäytyvät olemasta mukana... hyväkään käytäntö ei juurru. Käytännöt eivät ole siirrettävissä ja asennettavissa koneen osien lailla. Pikemminkin niiden täytyy *luoda* suhteensa eri tahoille, ikään kuin täydessä 360 asteen piirissä. (Ks. Arnkil, T.E. & al. 2005.) Mikäli tulo-kasväline ei vaadi jyrkkiä muutoksia vallitsevissa kytköksissä, ”valmius” omaksua se on luultavasti suurempi kuin sellaisessa tapauksessa, jossa pitäisi muuttaa tai jopa purkaa – ja rakentaa toisin – lukuisia keskeisiä kytkentöjä. Huolen vyöhykkeistön muuntaminen luokitteluvälineeksi vaatii salailua lasten ja vanhempien suuntaan, mutta edellyttäneee muutoin vain vähäisiä muutoksia kytkennöissä. Johtamisjärjestelmähän voi olla jopa riemuissaan siitä, että saadaan koottua katego-

risointitietoa. Lastensuojelu ja muut rinnakkaiset työprosessit saattavat jopa osallistua kategorisointitalkoisiin. On siis tarpeen tarkastella, *millaisten kytkösten heikentämistä tai purkamista välinetulos vaatii ja millaisia se vahvistaa*. Tämä on tehtävä paikallisesti, konkreettisesti. Käytäntöjen verkostot eivät ole identtisiä.

Sujuvakaan välineen sujahtaminen käytäntöjen verkostoon ei tarkoita, etteikö mikään muuttuisi. Vaikka vyöhykkeistö omaksuttaisiin luokittelun ja hallinnan välineeksi, tuo toiminta toteutetaan kuitenkin *uudella tavalla*. Mainoslausesta mukaillen: Mitä oli ennen vyöhykkeistöä? Tarjolla on ollut erilaista pedagogista, erityispedagogista, lapsi- ja nuorisopsykiatrista käsitteistöä yms., mutta nyt tuli *huolikäsitteistöä*. Lokerointi huolikäsitteistön avulla on todennäköisesti jo itsessään uutta toimintaympäristössä. Vanhempien raivokkaat reaktiot ovat tuoneet näkyviin, että luokittelu huolikäsitteistöllä tuottaa erilaisia ilmiöitä verkostosuhteissa. Suhtautuminen reaktioihin pakottaa toimijoita muuttamaan jälleen toimintaansa ja kenties myös tapaansa käyttää uutta välinettä. Tämä puolestaan muuttaa muita käytäntöjä ja niin edelleen. Eli: *valitsevankaan paradigman ylläpitäminen ei ole pysähdyksissä*, se vaatii jatkuvaa ”huoltoa” ja korjausliikkeitä – sanalla sanoen reagoiteja aiottuihin ja aikomattomiin seurauksiin. Vyöhykkeistö omaksuttiin ehkä enempiä ajattelematta luokitteluvälineeksi, saatiin joukko aiottuja seurauksia, mutta tuli myös roppakaupalla aikomattomia seurauksia: tehdään jotain – ja taas seuraa jotain.¹⁸ On siis tarpeen tarkastella *millaisten tekojen kautta välineen ”ympäri” muotoutunutta käytäntöä uusinnetaan – ts. mitä kytkentöjä vahvistetaan ja miten*.

Vakaatkaan käytännöt eivät ole ikuisia. Toimijoilla ei sitä paitsi ole hallintaa kaikkeen, mikä vaikuttaa heidän käytäntönsä jatkuvuuteen. Mikäli tarkastellaan ”liikkuvien suhteiden peliä” (Foucault 1977/1994, 299), missä jonkun toisen tai toisten käytäntöjen heilahdukset vaikutta-

18. Sellainen koulu, joka omaksuu huolen vyöhykkeistön avoimien dialogisten suhteiden välineeksi, joutuu sekin etsimään sellaista muunnosta, joka paitsi sovittaa riittävällä tavalla henkilöstön intressejä, myös onnistuu sovittautumaan 360°:n ympäristöön. Sovittautuminen voi olla työläämpää. Voi käydä niinkin, että dialogisuuden kehittäjät ”ghettoutuvat” omaksi samanmielisen porukakseen toisenmielisten enemmistön ympäröimänä. Toisin sanoen koulun sisäiset kytkökset muuttuvat tuntuvasti. Joka tapauksessa on odotettavissa se, että jotain aiottua ei-aiottua olennaisissa suunnissa.

vat tutkittavaan käytäntöön, tutkittavana on *dispositiivi*. Tällöin ei oleteta yhtä yhtenäistä periaatetta, lainalaisuutta tai strategiaa, joka saisi käytännöt kääntyilemään kuin paraatiosaston. Mikäli tarkastellaan ”intressikamppailuja”, joissa välineitä koetetaan juurruttaa erisuuntaisiin intresseihin, tutkittavana on *translaatiopolku* tai käännösten ketju. Ensimmäinen tarkastelutapa tuo esiin toimintaympäristöjen *moninaisuuden*. Sen avulla voidaan jäsentää toimintaympäristö sen heterogeenisyydessä ja paikallistaa välineen käytön asema ja merkitys kokonaisuudessa. Jälkimmäinen puolestaan paljastaa, miten välineiden *muuntuminen* verkostoissa tapahtuu. Se osoittaa, miten väline on kulkeutunut toimintaympäristöön, miten se on muuttunut ja mistä syistä. Foucault’lta ja Latourilta lainatut tarkastelutavat täydentävät siis toisiaan.

Apologia, kritiikki ja ”päämajaoletus”

Ehdotamme siis käytäntöjen verkostojen tutkimista, dispositiivien ja välineen käännösketjujen huolellista tarkastelua. Kaikki ei kuitenkaan määriy ruohonjuuritasolla. Keikkuvathan koulutkin samalla merellä. Yhtäältä olisi helppo ”selittää” ruohonjuuritaso jonkun ylätasoin tuottamaksi, toisaalta olisi helppo ”selittää” laajempi kokonaisuus osiensa yksinkertaiseksi summaksi. Timo Harrikari (2008) tutki oivaltavasti varhaiseen puuttumiseen liittyvän puhunnan yleistyminen, mutta tuli väittäneeksi, että eduskuntapuheella, ylätasoin työryhmämuistioilla ja iltapäivälehtikirjoittelulla on jäännöksetön vastineensa toiminnassa.

Ehdotamme ”ylätasoin” (tai pikemminkin keskuksen) ja ”ruohonjuuritasoin” (paikallistoimintojen) yhteyksien tarkastelua *pitkinä verkostoina*. Tämä tarkoittaa sitä, että tuodaan näkyviin, millaisilla kytköksillä koulut ovat muissa toimijatahoissa ja toinen toisissaan. Välineen leviäminen laajalle edellyttää pitkää verkostoa. Jos käyttö on samankaltaista eri paikoissa, verkoston kytkennät ovat vahvoja. Jos käyttö muuntelee runsaasti, niin kytkökset ovat puolestaan heikkoja. *Pitkät verkostot muodostavat keskusten ja paikallisten alueiden yhteydet*. Ellei ole yhteyttä tai kytkennät ovat heiveröisiä, isollakaan kahvalla ei saa aikaan toivottua heilahdusta toisessa päässä. Latour (1991/2006, 186–191) käyttää vertausta raidverkosta. Ei auta, jos asut radan varressa, ellei

kohdalla ole pysäkkiä. Toisin sanoen, oli tutkimuksen kannalta sitten otollisempaa tarkastella keskukselta tai paikallistoiminnoista käsin, *kytkeytyminen* on taatusti tärkeä ulottuvuus eritellessä käytäntöjen ja välineiden omaksumista ja juurtumista. Pitkä verkosto tarkoittaa lonkeroitaa monen linkin päähän, mahdollisesti useaan suuntaan. Mikä siis on se mahti, joka saa – jopa toivottuja – heilahduksia aikaan kaukanakin? Latourin ehdotus kytkeytymisten tarkastelusta vaikuttaa lupaavalta: pystytäänkö pitkin matkaa luomaan sellaisia intressien yhdistelmiä, jotka tuottavat ja ylläpitävät vahvoja kytkeytymiä – tai pystytäänkö jotkut kytkeytymät suoranaisesti jyräämään tieltä. Tähänhän lainsäädäntö pitkälti pyrkii, ei-toivotun varianssin vähentämiseen.

Korkea hallinnollinen taso ei tietenkään takaa vahvoja kytkentöjä matkojen päähän vain siksi, että se on korkea. Voimattomuus luokittelukäytäntöjen kitkemisessä kuvastaa tätä.¹⁹ Houkutus olettaa kytkentämahtinen yhteiskunnallinen keskus näyttää kuitenkin vetävän kehittäjiä ja tutkijoita puoleensa. Tämä heijastuu symmetrisellä tavalla sekä ”hyvien käytäntöjen disseminaatiota” koskevissa vaikutusvaltaisissa opeissa että tietys-
sä ”huonojen käytäntöjen leviämisen” kritiikissä.

Hyvien käytäntöjen levittämistä on pohdittu hartaasti erityisesti EU:n piirissä.²⁰ Vaikka passiiviset hyvien käytäntöjen kokoelmat näyttävät olevan sangen kehno keino hyvien käytäntöjen levittämiseksi, juuri tämä konsepti kohoaa ylitse muiden. Sen mallihahmo on näyttöön perustuva lääketiede, evidence based medicine (EBM). Konseptin mukaan tulee etsiä ja täsmentää käytäntösuositukseksi universaalit, kaikkialla testatusti pätevät periaatteet. Niitä ei kuitenkaan selvitetä tavanomaisessa kontekstissa kaikkine sattumanvaraisuuksineen, vaan laboratorio-oloissa tai sellaisia jäljittelevissä asetelmissa. Tehdään satunnaisesti kontrolloitavia ja näiden meta-analyysejä, joiden pohjalta laaditaan hoito- tai käytäntösuositukset. Toisin sanoen, kaikki partikulaarinen (paikallinen ja inhimillinen) puhdistetaan pois, jotta saadaan esiin universaalit periaatteet,

19. Vyöhykkeistön luokittelukäytön kitkemisyrikykset tarjoavat kiinnostavaa tutkittavaa mm. informaatio-ohjauksen tarkastelijoille.

20. Kuinka sujuvasti erilaiset alkuperäisäikeistä poikkeavat muunnelmat leviävätkään sillä välin, kun ”disseminaattorit” hikoilevat saadakseen tarkoitetut versiot juurtumaan!

jotka kuitenkin puolestaan viedään takaisin partikulaareihin käytäntöihin. Paikalliskontekstien erilaisuus on haitta, välineen muuntelu on häiriö. Ei siis ole ihme, että konseptin kautta saadaan hyvien käytäntöjen listalle vain yksinkertaisia ja yksisuuntaisia, operaatiotasoisia, inhimillistä vuorovaikutusta karsastavia proseduureja.²¹ (Ks. lähemmin Arnkil & Seikkula 2005; Arnkil & al. 2005.) Taustalla tuntuisi olevan järkkymätön implementaatiouisko.

Tietylnainen yhteiskuntatieteellinen kritiikki näyttää rakentuvan samankaltaisille oletuksille mahdollisesti huomaamattaan. Esimerkiksi Timo Harrikari kuvaa ”huolidiskurssin” ja ”riskiregiimin” kotimaista muotoutumista strategisena prosessina, jossa keskushallinnon toimijat toivat yhdysvaltalaisesta kriminaalipolitiikasta varhaisen puuttumisen opit suomalaisen rikoksen-torjuntaohjelmaan, josta tämä levisi yhtäläisenä varhaisena puuttumisena paikalliskonteksteihin ympäri maata – ja tuossa kontrollipolitiikan paketissa levisi myös huolen vyöhykkeistö (Harrikari 2008). Vaikka tarkastelu alkaa tutkijan ihmettelystä siitä, kuinka samankaltainen puhetapa voi levitä kulovalkean tavoin, tutkimuksen edessä kysyminen vaihtuu yksinkertaistavaksi selittämiseksi. Kontekstien erilaisuus ei saa huomiota, voimaa uhkuva vallan keskus seisoo tornin lailla, strategia levittäytyy voitokkaasti. Tätä Harrikari kutsuu Foucault’hon vedoten dispositiiviksi. Mirja Satka julkaisi Yhteiskuntapolitiikka-lehdessä vivahteikkaamman pohdinnan (Satka 2009), mutta toisti suurelle yleisölle tarkoitettussa tutkijanpuheenvuorossa Harrikarin äänenpainot maahantuonnista ja voitokkaasta implementoinnista (Satka 2008). Harrikari ja Satka tuntuvat siis oletavan pitkät ketjut äärimmäisen vankoiksi – ja paikalliskontekstit tasalaatuiseksi.

Kritiikin tehtävä ja metodi muodostuu erilaiseksi sellaisessa asetelmassa, jossa oletetaan strateginen kontekstien valloittaja, verrattuna sellaiseen, jossa oletetaan dispositiivien heterogeenisyys ja välineiden monimuotoiset translaatiot. Ensin mainittu kritiikki pyrkii huomauttamaan niin järeästi, että keskuksessa havahdutaan vetä-

mään kahvasta. Viimeksi mainittu yrittää läpivalaista toimintoja ymmärtääkseen, kuinka saadaan hyvälle käytännölle vahvemmat kytkennät kuin huono onnistuu aikaansaamaan. Tehtävät muotoutuvat erilaisiksi myös yrityksissä levittää hyviä käytäntöjä. EBM-yrityksessä luotetaan normatiivisuuden voimaan. Intressikamppailu-visiossa uskotaan käytäntöjen luomiseen paikallisesti.

Meidän oletuksemme mukaan mikään yksittäinen voima tai intressi ei määrää, miten käännoksien seuraukset ja ”lopputulokset” muotoutuvat verkostojen monihaarisissa kytköksissä ja dispositiivien jännitteisissä kentissä. Kyseessä on aina uudenlaisen muodon ja merkityksen *ilmaantuminen*. Verkostoissa liikkuvien käännosten vakiintuminen ja säilyminen edellyttää sitä, että ne tukevat ja hyödyttävät riittävästi osaa vallitsevista intresseistä. Tämä myös edellyttää sitä, että uudet käytännöt voivat niveltä osaksi muita käytäntöjä. ”Lopputulokset” tai pikemminkin käännoksen hetkellinen vakiintuminen ei siis ole samanlainen kuin se muoto, millä lähdettiin liikkeelle. Se ei myöskään ole toimintaympäristön ja siinä vaikuttavien voimien täydellinen kaappaus tai sulauttaminen vaan ”puoliväli”, joka on samalla jotain aidosti uutta.

Retrospektio 2030

Mitä mahtaisi tapahtua, jos huolen vyöhykkeistö rantautuisi Iso-Britanniaan ja joutuisi kosketuksiin siellä toteutettavan Every Child Matters -ohjelman kanssa? Kenties vuonna 2030 joku erittelijä havaitsisi, että Tom Arnkilin ja Esa Erikssonin vyöhykkeistö toimi kuin Benthamin panoptikon ikään, uusien dispositiivien mahdollistajana.²² Tällaisen ajatusleikin tekeminen selvittänee ehdottamiemme käsitteiden hedelmällisyyttä ja monikäyttöisyyttä. Iso-Britannian Every Child Matters -ohjelma vuodelta 2004 oli vastaus tyrmistykseen, joka nousi lasten kuolemantapausten vuoksi, kaltoinkohtelun kadottua näkyvistä sektorijakoisessa järjestelmässä. Ohjelman on tarkoitus tehostaa varhaista puuttumista. Keskeinen uusi elementti on tietojärjestelmä, josta työnte-

21. Näyttöön perustuvassa käytäntöjen kehittämisessä ei sinänsä ole mitään ”pahaa”. Eri asia on, a) mikä katsotaan näytöksi ja b) mikä ymmärretään käytännöksi. Vielä voisi kysyä, c) mikä käsitetään kehittämisiksi. Kollektiivisen toiminnan tasoista käytäntöä ei siirretä esiin tai operaation tavoin.

22. Panoptikonianhan ei sellaisenaan otettu laajasti käyttöön, mutta periaate (tarkkailijan ja tarkkailtavan uusi suhde) mullisti käytäntöjä (ks. Foucault 1975/1994, 197–229).

kijät voivat tarkastaa, keitä muita lapsen asiassa on toiminut tai edelleen toimii, ja mitä he tekevät. Rekisteriin viedään indikaatioita eli merkkejä tiettyjä kriteereitä noudattaen. Aiemmin näitä kutsuttiin *huolen aiheiksi* (causes for concern) (ks. Parton 2006). Tom Arnkil ja järjestelmää eritellyt Nigel Parton totesivat päättä pudistellen, että vyöhykkeistö voisi sopia väärin käytettynä kuin hansikas siihen tarpeeseen, johon Iso-Britanniasa ei ole tahtonut löytyä käypää välineistöä. Indikaatioiden kriteerejä on ollut hankala täsmentää. Kenties ”huoli” voisi olla riittävän epämääräinen ja huolen ”aste” riittävän täsmällinen määre täyttämään moniammatillisen rekisteröinnin tarpeet.

Mitkä olisivat ne *translaatiot*, joiden kautta huolen vyöhykkeistö tulisi ohjelmakäyttöön? Mitkä olisivat ne *kytkökset*, joita muodostuisi eri toimintojen välille? *Heikkenisivätkö* tai peräti purkautuisivatko jotkut kytkökset ja *vahvistuisivatko* toiset? Muodostuisiko *pitkiä verkostoja*, jotka kytkisivät toisiinsa useita paikalliskäytäntöjä ja keskustointintoja? Olisivatko nuo kytkökset *riittävän vahvoja määrittämään paikallistranslaatioita sangen yhdenmukaisiksi*, ehkä pakottavan normiston vahvistamina, vai muodostuisiko sittenkin

TIIVISTELMÄ

Tom Erik Arnkil & Kai Alhanen: ”Älkää ottako tätä karkkia pois”. Käsitteitä yhteiskunnallisen kokeen tutkimiseksi

Artikkelin kiintopisteenä on parhaillaan käynnissä oleva yhteiskunnallinen koe. Kyseessä on lasten, nuorten ja perheiden parissa työskenteleville tarkoitettu reflektion ja kommunikoinnin väline, ns. huolen vyöhykkeistö, joka on ryöstäytynyt lasten luokittelemisen välineeksi – varsinkin kouluissa. Tuo välineen kulonomainen leviäminen sekä viranomaisten yritykset hillitä välineen ei-toivottua käyttöä tarjoavat ainutlaatuisen yhteiskunnallisen kokeen tutkijoiden tarkasteltavaksi. Se myös haastaa pohtimaan yleisemminkin yhteiskuntatieteellisiä käsitteitä. Yksinkertaistavissa selityksissä oletetaan keskus, jolla on mahtia saada aikaan samat muunnokset tasalaatuisissa ja siksi epäkiinnostavissa paikalliskonteksteissa. Tämä pelkistävä jäsenitys ilmenee sekä ”hyvien käytäntöjen levittämistä” koskevilla malleilla että ”huonojen käytäntöjen” leviämisen kriitikkissä. Artikkelissa ehdotetaan toisenlaisia käsitteellistyksiä moninaisuuden ja muuntuvaisuuden tutkimiseen. Tekijät pohtivat Foucault’n dispositiivi-käsitteen

heikkojen kytkentöjen joukko, joka sallisi runsaat translaatiot? Tällaisin kysymyksenasetteluin saat-taisi empiriaansa eritellä *verkostoitumista* tarkastele-leva tutkija. Täydentävä tutkimus veisi tarkastelemaan samoja ilmiöitä *dispositiivien* muotoutumisen ja muuntumisen suunnasta. Mitkä *heterogeeniset elementit* muodostavat välinettä hyödyntävät käytäntöjen ryppäät/verkostot? Millaisissa *jännitteissä*, ehkä *ristiriitaisissakin suhteissa* nuo käytännöt ovat keskenään? Mitä *liikahduksia* uuden välineen käyttö saa aikaan käytäntöjen verkoston muissa osissa ja millä seurauksilla?

Toivottavasti britit eivät hurjistu kääntämään vyöhykkeistöä siten kuin monet koulut Suomessa. Melkein mitä vain voi tapahtua, sillä vyöhykkeistön leviämisen kaltaiset ilmiöt ovat kontingenteja – mahdollisia vaan eivät välttämättömiä. Jos niin kävisi, ei ehkä olisi viisasta selittää ilmiötä välineestä taikka suunnitelmallisesta välinettä implementoivasta strategiasta käsin. Niinpä tarvitaan kontingenteille ilmiöille otollista käsitteistöä. Olemme pohtineet joitakin sellaisia: muuntuvien ja heterogeenisten käytäntöjen mieltämistä käytäntöjen verkostoissa.

ja Latourin translaatio-käsitteen käyttöä toisiaan täydentävässä analyysissä.

Arnkilin ja Alhasen avainkäsite on käytäntöjen verkosto. Kun käytäntöjen verkostoa tarkastellaan dispositiivina, tutkitaan liikkuvia suhteita, missä käytäntöjen heilahdukset vaikuttavat toisiinsa. Erittelyssä ei oleteta yhtä yhtenäistä periaatetta, lainalaisuutta tai strategiaa, joka saisi käytännöt kääntylemään kuin paraati-osaston. Kun käytäntöjen verkostoa tutkitaan translaatioina, analyysin kohteena ovat välineen muunnokset alkuperäisyhteyksistään aina tutkittavaan käytäntöön asti ja ne translaatiopolut, joita eri toimijoiden välisten intressien yhteensovittaminen tuottaa. Ensimmäinen tarkastelutapa tuo esiin toimintaympäristöjen *moninaisuuden*. Sen avulla voidaan jäsentää toimintaympäristö sen heterogeenisyydessä ja paikallistaa välineen käytön asema ja merkitys kokonaisuudessa. Jälkimmäinen puolestaan paljastaa, miten välineiden *muuntuminen* verkostoissa tapahtuu. Se osoittaa, miten väline on kulkeutunut toimintaympäristöön, miten se on muuttunut ja mistä syistä. Foucault’lta ja Latourilta lainatut tarkastelutavat täydentävät siis toisiaan.

KIRJALLISUUS

- ALHANEN, KAI: Käytännöt ja ajattelu Michel Foucault'n filosofiansa. Helsinki: Gaudeamus, 2007
- ARNKIL, ERIK: Peilejä. Hypoteeseja sosiaalityön ristiriidoista ja kehitysvyöhykkeestä. Sosiaali- ja terveyshallitus, tutkimuksia 5. Helsinki: Valtion painatuskeskus, 1991
- ARNKIL, TOM ERIK: Verkostotyö lastensuojelussa. Menetelmät huolen mukaan. Teoksessa: Puonti, Annamajja & Saarnio, Tuula & Hujala, Anne (toim.): Lastensuojelu tänään, Helsinki: Tammi, 2004
- ARNKIL, TOM ERIK: Peräkammari ja huolen vyöhykkeet. Metaforat, dialogisuus ja yhteinen kielialue. Yhteiskuntapolitiikka 70 (2005): 2, 155–169
- ARNKIL, TOM ERIK & ERIKSSON, ESA: Kenelle jää kontrollin Musta Pekka -kortti. Sosiaalitoimisto verkostoissaan. Tutkimuksia 63, Helsinki: Stakes, 1996
- ARNKIL, TOM ERIK & ERIKSSON, ESA: Vakava vetoamus: Älkää leimatko lapsia huolen vyöhykkeistöllä! Dialogi (2008): 8, 20–21
- ARNKIL, TOM ERIK & ERIKSSON, ESA & ARNKIL, ROBERT: Palveluiden dialoginen kehittäminen kunnissa. Sektorikeskeisyydestä ja projektien kaaoksesta joustavaan verkostointiin. Raportteja 253. Helsinki: Stakes, 2000
- ARNKIL, TOM ERIK & SEIKKULA, JAAKKO: Tuomariksi houkuteltu tiede. Teoksessa: Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka (toim.): Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta. Helsinki: Stakes, 2005
- ARNKIL, TOM ERIK & SEIKKULA, JAAKKO & ARNKIL, ROBERT: Hyvien käytäntöjen tutkittavuudesta, siirrettävyydestä ja jatkuvuudesta. Yhteiskuntapolitiikka 70 (2005): 6, 639–649
- DELEUZE, GILLES: Foucault. Pariisi: Les Éditions de Minuit, 1986/2004
- DELEUZE, GILLES: Qu'est-ce qu'un dispositif? Teoksessa: Michel Foucault. Philosophie. Pariisi: Éditions du Seuil, 1989
- DELEUZE, GILLES: Désir et plaisir. Magazine littéraire, no. 325, Octobre 1994, 57–65
- ENGSTRÖM, YRJÖ: Ekspansiivinen oppiminen ja yhteiskehittely työssä. Tampere: Vastapaino, 2004
- FOUCAULT, MICHEL: Surveiller et punir. Naissance de la prison. Pariisi: Gallimard, 1975/1994
- FOUCAULT, MICHEL: Le jeu de Michel Foucault (entien sur L'Histoire de la sexualité). Teoksessa: Dits et écrits III 1976–1979. Pariisi: Gallimard, 1977/1994
- GALPERIN, PJOTR, J.: Johdatuys psykologiaan. Pori: Kansankulttuuri, 1979
- HARRIKARI, TIMO: Riskillä merkityt. Lapset ja nuoret huolen ja puuttumisen politiikassa. Julkaisuja 86. Helsinki: Nuorisotutkimusseura/Nuorisotutkimusverkosto, 2008
- HS: Tietosuojavaltuutettu selvittää varhaisen puuttumisen käytäntöjä. Lasten ja nuorten luokittelu huolten vyöhykkeille voi olla laitonta. Helsingin Sanomat 15.11.2008
- HUHTANEN, KRISTINA: Kun huoli herää. Varhainen puuttuminen koulussa. Jyväskylä: PS-kustannus, 2008
- HUUSKO, JYRI & PIETARINEN, JANNE & PYHÄLTÖ, KIRSI & SOINI, TIINA: Yhtenäisyyttä rakentava peruskoulu – yhtenäisen perusopetuksen ehdot ja mahdollisuudet. Turku: Suomen Kasvatustieteellinen Seura, 2007
- LATOUR, BRUNO: Emme ole koskaan olleet moderneja. Tampere: Vastapaino, 1991/2006
- LATOUR, BRUNO: Science in Action. How to Follow Scientists and Engineers Through Society. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1987/2002
- PARTON, NIGEL: Safeguarding Childhood. Early Intervention and Surveillance in a Late Modern Society. Basingstoke and New York: Palgrave Macmillan, 2006
- SATKA, MIRJA: Suomessa on siirrytty huolenpidosta lasten kontrolliin. HS Sunnuntaidebatti 7.12.2008
- SATKA, MIRJA: Varhainen puuttuminen, moraalinen käänne ja sosiaalisen asiantuntijat. Yhteiskuntapolitiikka 74 (2009): 1, 17–32
- DE SHAZER, STEVE: Putting Difference to Work. New York, NY: Norton & Co, 1991
- SIMOLA, HANNU: Suullinen tiedonanto, 2006
- TOIKKA, KARI: Kehittävä kvalifikaatiotutkimus. Julkaisu-sarja B n:o 25, Helsinki: Valtion koulutuskeskus, 1984
- WILLIS, PAUL: Learning to Labour. Aldershot: Gower, 1977
- ZIEHE, THOMAS: Uusi nuoriso. Tampere: Vastapaino, 1991.